

بسم الله الرحمن الرحيم

حقوق فرزندان در هفت سال اول زندگی از دیدگاه آیات و روایات

بهاره حسنی نسب^۱

چکیده

امروزه یکی از مشکلات خانواده ها در روابط والدین با فرزندان عدم توجه آنها به تربیت و پرورش فرزندان است که این امر ناشی از عدم شناخت آنها از جایگاه فرزندان و وظایفشان در برابر آنان است. از آنجا که فرزندان، ثمره زندگی والدین بوده و عاقبت بخیری آنها موجب سعادت والدین می شود، آگاهی یافتن از حقوق آنها و انجام آن حقوق به جا و درست، امر مهمی بوده و یکی از اهداف زندگی مشترک است لذا در این پژوهش با بهره گیری از آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیها السلام) به بررسی وظایف والدین در مقابل فرزندان و حقوق فرزندان و کیفیت تاثیر در تربیت فرزند به روش توصیفی-تحلیلی می پردازیم که حقوق مادی و معنوی _اخلاقی آنها را در بر می گیرد. اما دستاورد این تحقیق این بوده که اگر والدین نسبت به حقوق دلبندانشان آگاهی و عمل به موقع و درست داشته باشند، مسیر سعادت دو دنیای خودشان و آنها را هموار نموده اند و برعکس آن اگر عمل کنند، شقاوت خود و فرزندانشان را رقم زده اند.

کلید واژه ها: حقوق فرزندان، هفت سال اول زندگی، دیدگاه آیات، دیدگاه روایات.

۱ - طلبه فارغ التحصیل، سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمه بنت الرسول (سلام الله علیها) جاسک.

مقدمه

از دیدگاه قرآن هدف افرینش بشر رسیدن انسان به کمال است که این امر مهم در گرو کسب کرامت بدست می آید. انسان توانایی رسیدن به مقام خلیفه الهی را دارد که با تربیت حقیقی اش امکان پذیر می شود. یکی از محیط هایی که شکوفایی استعدادها و توانایی های فرزندان در آن محقق می شود، خانواده است. انسان در راستای محبت و رحمت خداوند به کمال می رسد که همین کرامت انسانی را نیز به دنبال دارد. اگر شخصی مورد محبت افراد خانواده خود قرار بگیرد احساس امنیت و ارزشمند بودن به او دست می دهد، از این رو عزت نفس می یابد که نتیجه اش آبادانی جامعه می باشد. انسان صاحب کرم با اعضای خانواده خود رابطه صمیمی دارد و وظیفه خود را نسبت به اعضای خانواده متقابل میداند. قرآن کریم برای تحکیم بنای خانواده در جهت رشد دادن عزت نفس انسان، حقوق و تکالیف هر یک از اعضا را بیان کرده است، که هریک موظف به انجام آنها هستند و چنانچه نسبت به حقوق فرزندان و رشد انسانی اش کوتاهی شود، به جای شکوفایی فرهنگی و بلوغ ایمانی، سرانجامی چون کج روی فرزندان و تیرگی سرنوشت اخروی و دنیوی آنها خواهد داشت.

در این پژوهش با توجه به ضرورت تربیت فرزندان در سالهای ابتدایی که بن مایه و شالوده شخصیتی شان را شکل می دهد، و همچنین اهمیت بسیار مسئله با توجه به نقش آن در سعادت و شقاوت افراد، با استفاده از آیات و منابع روایی و تفسیری، حقوق فرزندان در هفت سال اول زندگی مورد بررسی قرار می گیرد.

تربیت فرزندان به خصوص در ۷ سال اول زندگی کودک، از موضوعاتی است که از آغاز خلقت بشر تا کنون و در تمام لایه های تمدنی آن، امری پسندیده تلقی گردیده، و آیات و روایات متعددی برآن انگشت تأکید نهاده اند لذا ضرورت تحقیق در این زمینه امری واضح است. براین اساس، جوامع دینی از جمله جوامعی به شمار می آیند که همواره به شاخص های تربیتی اهتمام فراوان داشته اند. در برخی آثار مثل پایان نامه " تربیت کودک در ۷ سال اول زندگی (از منظر اسلام)" نوشته محسن جلالی لواسانی، که در آن با مطالعه منابع اسلامی، ابتدا تربیت و اصول آن بیان شده و سپس ضمن پرداختن به مراحل و دامنه مباحث تربیتی در ۷ سال اول زندگی از جمله تربیت اقتصادی، مذهبی، جنسی، عاطفی، اخلاقی، اجتماعی، جسمی و ذهنی، شیوه های صحیح تربیت متناسب با رشد فیزیولوژی کودک در این ۷ سال را بیان کرده است. و در این تحقیق تلاش شده است حقوق فرزندان در هفت سال اول زندگی، با تأکید بر آیه و روایت بررسی شود.

۱. مفهوم شناسی

۱.۱. حقوق

انسان موجودی است اجتماعی، و نیازمند به یاری و کمک هموعان خود، لذا وضع جامعه باید برای زندگی همه بشر مهیا باشد و شرایط را فراهم آورد، و لازمه این امر حکمفرمایی قوانینی بر جامعه است تا طرز رفتار هر فرد بر جامعه و برعکس آن را معین نماید، چون در غیر این صورت و عمل هر فرد به دلخواه خود موجب هرج و مرج و نابودی جامعه خواهد بود. و با تعیین این قواعد محدوده عملکردی فرد مشخص می شود تا پا را فراتر از حد نگذارد. (عاملی، ۱۳۵۶، ص ۱-۲)

بنابراین، به طور خلاصه حقوق عبارت است از: مجموعه قواعدی که افراد جامعه باید در روابط خود آنها را رعایت کنند و بر حسب آن قواعد، اختیارات و آزادی های هرکس و تکالیفی که در برابر دیگران دارد تعیین می گردد. (مطهری، ۱۳۸۱، ص ۱۶۸)

۲. توجه اسلام به حقوق کودکان

در مجموعه توصیه ها و احکام شریعت، به موضوع خانواده توجه ویژه شده و به منظور استحکام و استمرار این نهاد و نیز رعایت حقوق و مصالح اعضای آن، با ایجاد ساختاری خاص، روابط میان اعضا تعریف و تنظیم شده است. نکته قابل توجه این است که از یک سو، این دستورات، یکسره جنبه حقوقی ندارند، بلکه به لحاظ ماهیت و ظرافت موضوع، بسیاری از آنها دستورالعمل هایی اخلاقی اند، مانند: مهربانی کردن، احترام نهادن، نصیحت کردن، چشم پوشی کردن از خطاها و لغزش ها. سیره عملی پیامبر اکرم و پیشوایان دینی در برخورد با فرزندان و به طور کلی، کودکان و نیز دیگر اعضای خانواده و بستگان خود، و تأکید فراوان آنها بر خوش خلقی و برحذر داشتن از بد اخلاقی، (سیوطی، ۱۴۰۱، ج ۱، ص ۲۱۴ و ص ۶۱۶؛ مجلسی، ج ۱۰، ص ۳۶۹ و ج ۱، ص ۳۸۷ و ج ۹۳، ص ۳۵۷) به خوبی نشان دهنده این جهت گیری است؛ از سوی دیگر، برجسته بودن جایگاه خانواده و اهمیت حفظ هویت آن، سبب شده که حمایت از حقوق کودکان، بیشتر در چهارچوب خانواده، مطرح شود و در نتیجه، مجموعه حقوق کودکان با حقوق فرزندان دارای اشتراکات فراوان و گاه در هم تنیده باشد.

امام زین العابدین علیه السلام در رساله الحقوق، که ابوحزمه ثمالی آن را روایت کرده، علاوه بر توجه به حقوق فرزندان، با عنوان «حق الولد»، تعدادی از این حقوق را با عنوان «حق الصغیر» برشمرده است؛ از جمله: تعلیم و

تربیت کودک (تَثْقِیْفُهُ و تعلیمه)، چشم‌پوشی از خطاهای او و مهربانی و مدارا کردن با او. (جلالی، ۱۴۱۸، ج ۱، ص ۲۹۳)

۳. توجه به حقوق کودکان در دنیا

توجه به حقوق و نوع زیست کودکان یک اصل بنیادین در دنیای کنونی محسوب می شود و ارتقای شاخص های زیستی و فرهنگی آنان از اولویت های هر کشوری به شمار می رود زیرا کودکان آینده سازان جامعه هستند و توجه به نیازهای اساسی آنها نوید بخش فردایی بهتر است.

۴. اهمیت رعایت حقوق و تربیت فرزند در ۷ سال اول زندگی

اصل تربیت و رعایت حقوق در اسلام، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. از این رو لقمان حکیم برای تربیت فرزندش، از سه الگو استفاده کرد: توجه به ساحت های گوناگون تربیتی اعم از اعتقادی، عبادی و ابعاد مختلف فردی همچون (شرک نورزیدن به خدا و نماز خواندن) و بعد اجتماعی را دارای اهمیت فراوان دانسته و دریافته است که در تربیت اعتقادی، توحید، دوری از شرک و توجه به معاد و حسابرسی، نقش مهمی دارد.

اما، اهمیت تربیت در سن سیادت، به این علت است که شخصیت فرد در ۵ سال اول زندگی شکل می گیرد. گزل روان شناس مشهور می گوید: «کودک در ۵ و ۶ سالگی، نسخه کوچکی از جوانی است که بعدها خواهد شد».

در رابطه با مسئله تربیت و محبت کودکان کمتر از هفت سال، باید به این مسئله توجه داشت که در دو ماه اول زندگی، توجه مطلق به کودک داشته باشید و تا پایان یک سالگی که دوران دلبستگی کودک است، توجه فراوانی به او داشته باشید در مقابل خواسته های منطقی کودک، پاسخ مثبت دهید، اما در برابر خواسته های غیرمنطقی او از اصل خاموشی (نادیده گرفتن سنجیده و منطقی) استفاده کنید. شما باید بدانید که فرزند شما در هفت سال اول زندگی به محبت و عطوفت بیشتری نیاز دارد. در مسئله تربیت امر و نهی مستقیم و درخواست صریح کارگر نیست زیرا کودک برای دیگران امر و نهی قائل نیست و از آنجایی که همیشه خود را نسبت به دیگران برتر و بزرگتر احساس می کند در مقابل خواسته بزرگتر خود نافرمانی می کند.

بنابراین جزء با عطوفت و مهربانی با کودک سخن نگویند. کمال کودک در آن است که تحت اطاعت دیگران قرار نگیرد و امر و نهی دیگران را تحمل نکند. همین کودکان در هفت سال دوم زندگی، کودکانی مطیع و فرمانبردار خواهند شد.

به طور کلی زیاده روی در امر و نهی نه تنها باعث پرهیز از اشتباه نمی شود بلکه به لجاجت و سرپیچی منجر خواهد شد. سرزنش های مداوم، روح و روان کودک را خسته، و سرانجام او را پرخاشگری می کشاند. بسیاری از رفتارهای خشن و برخوردهای تند کودکان عکس العمل طبیعی گفتار و کردار پدر و مادر و نزدیکان آنان است.

حضرت علی (علیه السلام) به فرزند بزرگوار خود امام مجتبی (علیه السلام) می فرمایند:

«الإِفْرَاطُ فِي الْمَلَامَةِ تَشْبُهُ نِيرَانِ اللَّجَاجِ»؛ «زیاده روی در ملامت و سرزنش، آتش لجاجت را شعله ور می سازد.» (تمیمی، ج ۱، ص ۹۴؛ لیثی واسطی، ج ۱، ص ۲۲)

و امام باقر (علیه السلام) نیز می فرمایند:

«شَرُّ الْأَبَاءِ مَنْ دَعَاهُ الْبِرُّ إِلَى الْإِفْرَاطِ وَ شَرُّ الْأَبْنَاءِ مَنْ دَعَاهُ التَّقْصِيرُ إِلَى الْعُقُوقِ»؛ «بدترین پدران کسانی هستند که در نیکی (از حد اعتدال تجاوز کرده) به زیاده روی گرایش یابند، و بدترین فرزندان کسانی هستند که در اثر تقصیر و کوتاهی در انجام وظایف، پدر و مادر را از خود ناراضی نمایند.» (جمعی از نویسندگان، ج ۱، ص ۲۲۴)

۵. حقوق فرزندان و وظایف والدین در مقابل آنها

اسلام از حقوق و جایگاه فرزندان و وظایف والدین در مقابل آنها غافل نشده است و در ضمن آیات و روایات متعددی به این امر مهم پرداخته است. اینک حقوق فرزندان در هفت سال اول زندگی در قالبی دو دسته حقوق مادی و حقوق معنوی اخلاقی بر اساس آیات قرآن و روایات بررسی می شود :

الف - حقوق مادی فرزندان در هفت سال اول زندگی

نفقه

میفرماید: « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ » إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۚ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ » (مائده آیه ۹۰ و ۹۱).

با مراجعه به سیره معصومین (علیها السلام) مشاهده میشود آنها در انتخاب نوع بازی فرزندان شان علاوه با در نظر گرفتن بعد از تفریح و سرگرمی به جنبه های دیگر نیز توجه داشته اند؛ به طور مثال پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرموده اند: «علموا بنیکم الرمی، فانه نکایه العدو» (متقی هندی، ۱۳۷۲: ۴۳۴/۱۶): به پسران خود تیر اندازی را یاد دهید که این کار باعث ازدگی و خشم دشمنان دید میشود. در این حدیث پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) علاوه بر نشاط و سلامت جسمی هدف ارزشمند دیگری یعنی تضعیف روحیه دشمن را در نظر گرفته اند. از طرفی کودکان در بازی هایشان به همبازی نیاز دارند. و یکی از وظایف والدین کودک این میباشد که گاهی در بازی کودکان شریک شوند و خود را در سطح کودکان تنزل دهند و روحیه ای شبیه آنها در خود ایجاد کنند در سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) چنین امری مشاهده میشود و ایشان میفرماید: «من کان عنده صبی فلیتصاب له» (حر عاملی، ۱۳۶۷: ۲۰۳/۱۵): هر کس کودکی داشته باشد باید با وی کودکانه رفتار کند. اسلام علاوه توجه به بازی، که نیاز طبیعی کودک است به حدود و مقدار آن توجه دارد و در این راستا به والدین توصیه هایی میکند. امام صادق (علیه السلام) فرموده اند: «الغلام یلعب سبع سنین و یتعلم الکتاب سبع سنین و یتعلم الحلال والحرام سبع السنین» (حر عاملی، ۱۳۶۷: ۱۰/ح ۲۲۴۵۰): کودک باید هفت سال بازی کند؛ هفت سال قرآن فرا گیرد و هفت سال حلال و حرام را آموزش ببیند. طبق این احادیث، وظیفه پدر و مادر این است که با فرصت دادن به کودکان برای بازی کردن و همراهی کردن با آنها، همزمان باید در این مراحل از زندگی آنها به رشد فکری و دینیشان هم بیندیشند.

۴. محبت به فرزند و اظهار آن

یکی دیگر از نیاز های مهم روانی کودک، که زمینه ای برای تشکیل اخلاق کودک می باشد محبت از سوی دیگران به ویژه والدین می باشد. «بررسی های متعدد درباره کودکان ثابت کرده که محبت مهم ترین عامل سلامت روح کودک و عدم ان موجب نابهنجاری های روانی است» (قائمی، ۱۳۷۰: ۱۴۴).

نوع محبت پدر و مادر در سال های مختلف زندگی فرزند متفاوت است اما باید توجه کرد محبت به کودک در سال های اولیه زندگی سازنده تر است «وجود محبت و ابراز آن از والدین در کودکان اثر عمقی در تعدیل رفتار دارد؛ موجب کشش و جذب میشود و زندگی او را همراه با نشاط میکند» (قائمی، ۱۳۷۰: ۱۴۹).

والدین میتوانند با محبت به فرزندان کرامت و عزت نفس را در آنان افزایش دهند و این نیز باعث مصونیت از انحرافات میشود. اساس دین اسلام مهر و محبت است؛ از این رو برای مهر ورزیدن به فرزند جایگاه ویژه ای قائل می باشد و توصیه های فراوانی در ابراز محبت نموده است. در روایتی از امام صادق (علیه السلام) محبت به فرزند به عنوان بهترین عمل نزد خداوند معرفی شده. «قال موسی یا رب ای الاعمال افضل عندک؟ قال: حب الاطفال فانی فطرتهم علی توحیدی فان امتهم ادخلتم برحمتی جنتی» (نوری، ۱۳۸۲: ۱۵/۱۱۴). امام سجاد (علیه السلام) نیز مهر ورزیدن به کودک را در زمره حقوق کودک شمرده است و در این باره فرموده اند: «و اما حق الصغیر فرحمته و تثقیفه و تعلیمه و العفو عنه و الستر علیه و الرفق به و المعونه له و الستر علی جرائر حادثه فانه سبب للتوبه و المداراه له و ترک مما حکت فانه ذالک ادنی لرشده» (رنجبری، ۱۳۸۳: ۶۹).

و اما حق کودک، مهر ورزیدن به او پرورش و آموزش وی و گذشت و پرده پوشی از خطاهای کودکانه وی و نرمش و کمک کردن به اوست؛ زیرا سبب توبه، مدارا و تحریک نکردن او و نیز کوتاهترین راه رشد او است. اگرچه محبت والدین به فرزندان، غریزی میباشد اما اثر تربیتی و نقش اساسی در رشد اخلاقی و تعادل روانی دارد. در آموزش های اسلامی اظهار محبت در قالب دستور العمل هایی مطرح شده است: از جمله بغل کردن، در آغوش گرفتن، نوازش کردن، نگاه مهربانانه، بوسیدن، هدیه دادن و ... اسلام دین متعادلی است و همواره پیروان خویش را از افراط و تفریط برحذر می دارد.

ضمن اینکه در محبت توجه و محبت کافی به فرزندان را از وظایف اصلی والدین شمرده است؛ در این باره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و اله وسلم) میفرماید: «کسی که به کودکان ترحم، و به بزرگسالان احترام نکند از ما نیست» (مجلسی، ۱۴۰۴: ۷/۱۳۶). به والدین توصیه شده است که از افراط و تفریط در محبت به فرزندان خو بپرهیزد. امام صادق (علیه السلام) در این باره میفرماید: «شر الالباء من دعاه البر الی الافراط» (یعقوبی، ۱۳۸۵: ۳/۵۳): بدترین پدران، کسانی هستند که نیکی به فرزندان آنان را به افراط بکشانند. بنابراین، محبت به فرزندان زمانی مفید خواهد بود که از حد اعتدال خارج نگردد و راستین و معتدل و متناسب با سن و سال، وضع و حال فرزند باشد و در این صورت است که محبت باعث رشد و شکوفایی فرزند می شود.

۵. رعایت عدالت فرزندان

در قرآن کریم در داستان حضرت یوسف (علیه السلام) بیان شده که آنچه باعث حسادت برادران نسبت به او شد، محبت بیشتر حضرت یعقوب علیه السلام نسبت به او بود؛ و امام باقر (علیه السلام) نیز در روایتی به این مسئله

اشاره می‌کند و می‌فرمایند: «به خدا سوگند من گاهی با یکی از فرزندانم بیش از حد نرمی و مدارا می‌کنم. او را بر زانو مینشانم و به شیرین کاری با او می‌پردازم و از او تعریف و تمجید می‌کنم در حالی که میدانم حق با دیگر فرزندانم است اما از این ترس دارم که مبدا ماجرای حضرت یوسف (علیه السلام) و آنچه برادرانش با او کردند بر سر او نیز بیاید و در حقیقت خدای متعال این سوره را جز برای درس عبرت نازل نکرده است از بهر آنکه بعضی از ما بر بعضی دیگری حسد می‌ورزند چنانکه برادران یوسف بر او حسادت و ستم کردند». (حر عاملی، ۱۳۶۷: ۱۳/۳۴۴). بنابراین ثمره تبعیض بین فرزندان، سلب اعتماد فرزندان از پدر و مادر و به وجود آمدن حسادت، و دشمنی و کینه توزی بین فرزندان خواهد شد. لذا یکی از حقوق فرزندان بر والدین، رعایت عدالت در رفتار با فرزندان می‌باشد تا رشد شخصیتی خوب و متعادلی داشته و صمیمیت بین آنها از بین نرود.

نتیجه گیری

مسئولیت والدین در برابر فرزندان با تولد آنها به پایان نمی‌رسد بلکه می‌توان گفت مسئولیت اصلی والدین با تولد فرزندان بیشتر می‌شود. از دیدگاه اسلامی مراحل رشد انسان بعد از تولد را میتوان به سه دوره متوالی تقسیم کرد. از نظر پیامبر (صلی الله علیه و اله و سلم) مراحل رشد انسان بعد از تولد را می‌توان به سه دوره سیادت، اطاعت و وزارت تقسیم کرد که در هر یک از این مراحل فرزندان حقوق مختلفی و والدین در مقابل آنها وظایفی برعهده دارند.

دوره سیادت از تولد آغاز میشود و تا سن هفت سالگی ادامه میابد در این دوران کودک تکلیف و مسئولیتی ندارد و اگر والدین از او درخواست کردند که کاری را انجام دهد نباید مورد مواخذه و پرسش قرار بگیرد و وظایف والدین در این برهه از زندگی کودک توجه به بازی کودک و وضعیت مربوط به آن، محبت به فرزند و اظهار کردن آن، رعایت عدالت بین فرزندان می‌باشد.

حقوق فرزندان را در هفت سال اول زندگی بر اساس یک طبقه بندی میتوان به حقوق مادی و معنوی اخلاقی تقسیم کرد. حقوق مادی آنها شامل نفقه و وراثت می‌باشد. حقوق معنوی فرزندان شامل دقت در انتخاب مادر شایسته، مراقبت هنگام میاشرت، انتخاب نام نیکو و رعایت سنتهای وارده در روز هفتم می‌باشد و انتخاب نام تا جایی اهمیت دارد که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و اله و سلم) انتخاب نام نیکو را از جمله حقوق فرزندان می‌دانند.

بنابراین خداوند متعال، برای انسان حقوقی قرار داد و تدبیری اندیشید تا او در راستای محبت و رحمتش به کمال برسد که کرامت انسانی را به دنبال دارد. اگر حقوق فرد به خصوص از همان ابتدای تولدش، در خانواده رعایت شود، او احساس امنیت و ارزشمند بودن می‌کند و عزت نفس پیدا می‌کند که نتیجه اش آبادانی جامعه می‌شود.

منابع و مأخذ

*قران کریم

۱. ابن ابی دنیا، ابن قیم (بی تا). کتاب العیال. دمشق: دار ابن قیم.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن علی ابن حسین (۱۴۱۶). تحف العقول، تهران: اسلامیه.
۳. اسماعیلی یزدی، عباس، (۱۳۹۰)، فرهنگ صفات-بایدها و نبایدهای اخلاقی، ایران، دلیل ما.
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (بی تا)، غررالحکم و دررالکلم، سیدمهدی رجایی،
۵. جمعی از نویسندگان (بی تا)، دانشنامه امام باقر علیه السلام، ج ۱، کتابخانه مدرسه فقاہت.
۶. حر عاملی، محمد ابن الحسن (۱۳۶۷) وسائل شیعہ الی تحصیل مسائل الشریعہ. ج. تهران بی نا.
۷. رنجبری حیدر باغی، احمد (۱۳۸۳) متن و ترجمه رساله حقوق امام سجاد (علیه السلام) قم: موسسه انتشارات حضور.
۸. سیوطی، عبدالرحمان بن ابی بکر، (۱۴۰۱) الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر، بیروت.
۹. طبسی محمد جواد (۱۳۷۴) حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت. قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم.
۱۰. عاملی، باقر، (۱۳۵۶) حقوق خانواده، تهران، نشر مدرسه عالی دختران ایران، چاپ سوم.
۱۱. فیومی، احمد بن محمد، (۱۴۲۸ق)، مصباح المنیر، المکتبۃ العصریۃ، بیروت، لبنان.
۱۲. قائمی امیری، علی (۱۳۷۰) خانواده و تربیت کودک. ج. ۹. تهران: انتشارات امیری.

۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۱) فروع کافی، بیروت: دار الصعب دار التعاریف.
۱۴. الله یاری، حمیده (۱۳۹۰). بررسی تطبیق فرزند پروری در روان شناسی و شیوه های تربیت فرزند در اسلام پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه اصفهان.
۱۵. لیثی واسطی، علی بن محمد، (بی تا) عیون الحکم والمواعظ، موسسه دارالحديث العلمیه و الثقافیه.
۱۶. متقی هندی، علی ابن حسام الدین (۱۳۷۲) کنزل العمال فی سنن الا قوال و الا فعال. بیروت: موسسه الرساله
۱۷. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴) بحار الانوار. تهران: اسلامیه.
۱۸. محمدی ری شهری محمد (۱۳۸۵) حکمت نامه کودک. قم: دارالحديث
۱۹. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۱) نظام حقوق زن در اسلام، تهران، نشر صدرا، چاپ چهارم.
۲۰. نجفی، محمد ابن الحسن (بی تا) جواهر الکلام. بیروت: دار الاحیا و التراث العربی.
۲۱. نوری، میرزا حسن (۱۳۸۲) مستدرک الوسائل تهران: المکتبه الاسلامیه.